

AZƏRBAYCANDA MULTİKULTURALİZM: MƏDƏNİ MÜXTƏLİFLİYİN QORUNMASI VƏ SOSIAL AHƏNGİN FORMALAŞMASI

Vüsalə ƏBDÜRRƏHİMOVA*

Xülasə: “Azərbaycanda multikulturalizm: mədəni müxtəlifliyin qorunması və sosial ahəngin formalaşması” mövzusunda həsr olunmuş bu məqalədə müasir dövrdə etnik və mədəni müxtəlifliyin mahiyyəti, onun formalaşma mexanizmləri və dövlət səviyyəsində tənzimlənməsi məsələləri kompleks şəkildə təhlil edilmişdir. Tədqiqat çərçivəsində multikulturalizmin nəzəri əsasları, onun qloballaşma şəraitində rolu, həmçinin mədəni müxtəlifliyin cəmiyyətin sosial sabitliyinə və inkişafına təsiri geniş şəkildə araşdırılmışdır.

Məqalədə vurğulanır ki, etno-mədəni müxtəliflik tarixi inkişafın təbii nəticəsi olmaqla yanaşı, cəmiyyətlərin sosial, siyasi və mədəni tərəqqisinin əsas hərəkətverici qüvvələrindən biridir. Qloballaşma prosesi mədəniyyətlərarası əlaqələri gücləndirsə də, milli kimliklərin qorunması məsələsini daha da aktuallaşdırır. Bu kontekstdə multikulturalizm yalnız nəzəri konsepsiya deyil, həm də praktik idarəetmə modeli kimi çıxış edir və müxtəlif mədəniyyətlərin harmonik şəkildə birgə mövcudluğunu təmin edir.

Azərbaycan nümunəsi əsasında aparılan təhlil göstərir ki, ölkədə multikulturalizm dövlət siyasətinin prioritet istiqamətlərindən biri kimi formalaşmışdır. Müstəqillik dövründən etibarən həyata keçirilən məqsədyönlü siyasət nəticəsində milli azlıqların hüquqları qorunmuş, onların dil, din və mədəni irslərinin inkişafı üçün əlverişli şərait yaradılmışdır. Konstitusion və hüquqi baza, dövlət proqramları və beynəlxalq əməkdaşlıq bu siyasətin sistemli xarakter daşdığını təsdiqləyir.

Məqalədə həmçinin milli azlıqların və etnik qrupların mədəni irsinin qorunmasında kütləvi tədbirlərin, festivalların, elmi konfransların və mədəni proqramların rolu xüsusi olaraq qeyd olunur.

Araşdırma nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, Azərbaycanda formalaşmış multikultural mühit yalnız daxili sabitliyin təmin olunmasına deyil, həm də ölkənin beynəlxalq imicinin güclənməsinə mühüm töhfə verir. Müxtəlif din və millətlərə mənsub insanların qarşılıqlı hörmət və əməkdaşlıq şəraitində yaşaması sosial ahəngin formalaşmasının əsas göstəricilərindən biri kimi çıxış edir.

Açar Sözlər: Multikulturalizm, Mədəni İrs, Mədəni Müxtəliflik, Sosial Harmoniya.

Multiculturalism in Azerbaijan: Preservation of Cultural Diversity and Formation of Social Harmony

Summary: This article, titled “Multiculturalism in Azerbaijan: preservation of cultural diversity and formation of social harmony,” examines the nature of ethnic and cultural diversity in the modern era, its formation mechanisms, and state-level regulation. It explores the theoretical foundations of multiculturalism, its role in globalization, and its impact on social stability and development.

The study highlights that ethno-cultural diversity is both a natural outcome of historical processes and a key driver of social, political, and cultural progress. While globalization enhances intercultural interaction, it also increases the importance of preserving national identities. In this context, multiculturalism functions not only as a theoretical concept but also as a practical governance model that supports the harmonious coexistence of diverse cultures.

The case of Azerbaijan demonstrates that multiculturalism is a priority of state policy. Since independence, targeted measures have ensured the protection of minority rights and created favorable conditions for the development of their languages, religions, and cultural heritage. This policy is reinforced by a solid legal framework, state programs, and international cooperation.

The study also underlines the role of cultural events and programs in preserving heritage. Overall, Azerbaijan’s multicultural environment contributes to social harmony, internal stability, and a stronger international image.

Keywords: Multiculturalism, Cultural Heritage, Cultural Diversity, Social Harmony.

Giriş

Mədəniyyət anlayışının formalaşması və davamlı inkişafı üçün əsas şərtlərdən biri mədəni müxtəliflik və çoxtərəfli yanaşmanın mövcudluğudur. Tarixi inkişaf prosesində yaranmış etno-mədəni müxtəliflik (multikulturalizm) və bu müxtəlifliyin əsasını təşkil edən etno-mədəni dəyərlər xalqların və dövlətlərin tərəqqisində mühüm rol oynayır. Bu baxımdan, mövcud fərqliliklərin düzgün tənzimlənməsi və harmonik şəkildə idarə olunması çoxmədəniyyətli cəmiyyətlər üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

* Müəllim, ADNSU nəzdində Sənaye və Texnologiya kolleci, ebdurehimovavusale@mail.ru

Müasir dövrdə xalqlar arasında mədəni əlaqələrin genişlənməsi, kommunikasiya imkanlarının artması və qarşılıqlı anlaşılanın dərinləşməsi onların daha sıx integrasiyasını şərtləndirir. Bu proseslər nəticəsində dünya miqyasında mədəni dəyərlərin qarşılıqlı təsiri güclənir və yeni mədəni formaların yaranmasına zəmin yaradan qloballaşma prosesi sürətlənir. Qloballaşma kiçik mədəni fərqlilikləri ön plana çıxararaq onları qlobal ictimaiyyətə təqdim etməklə yanaşı, həm də siyasi müstəvidə mədəni müxtəlifliyin qorunmasını demokratik hüquq və azadlıqların ayrılmaz tərkib hissəsi kimi nəzərdən keçirir. Bununla yanaşı, qloballaşma şəraitində xalqlar arasında qarşılıqlı təsirin intensivləşməsi yeni sivilizasiya münasibətlərinin formalaşmasına səbəb olur. Lakin bu proses yalnız müsbət nəticələrlə müşayiət olunmur; bəzi hallarda insanların öz milli-mədəni irsindən və ənənələrindən uzaqlaşması kimi mənfi tendensiyalar da müşahidə edilir. Xüsusilə informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının sürətli inkişafı qloballaşmanın mədəni ölçüsünü daha da gücləndirərək Qərbi mədəniyyətinin “qlobal mədəniyyət” adı altında inkişaf etməkdə olan ölkələrə təsir imkanlarını artırır.

Hər bir xalqın formalaşmasında onun özünəməxsus milli-mədəni xüsusiyyətləri – ənənələri, bayramları, mətbəxi, dini baxışları və tarixi yaddaşı mühüm rol oynayır. Bu elementlər yalnız identikliyin göstəricisi deyil, həm də sosial birliyin və davamlılığın əsasını təşkil edir. Bu baxımdan Azərbaycan Respublikasında mədəni müxtəlifliyin qorunması və inkişaf etdirilməsi dövlət siyasətinin prioritet istiqamətlərindən biri kimi çıxış edir. Ölkədə fəaliyyət göstərən milli-mədəni mərkəzlər bu sahədə yalnız qoruyucu deyil, eyni zamanda maarifləndirici və integrativ funksiyaları yerinə yetirərək mədəni irsin gələcək nəsillərə ötürülməsini təmin edir. Bununla yanaşı, bu mərkəzlər müxtəlif etnik qruplar arasında mədəni dialoqun gücləndirilməsinə də töhfə verir.

Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət Nazirliyi beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq çərçivəsində mədəni müxtəlifliyin təşviqinə xüsusi önəm verir. Xüsusilə UNESCO, Avropa Şurası və ATƏT kimi qurumlarla həyata keçirilən birgə layihələr bu sahədə sistemli fəaliyyətin göstəricisidir. “Azərbaycan mədəni müxtəlifliyi” kimi proqramlar yalnız milli azlıqların mədəni irsinin qorunmasına deyil, həm də onların beynəlxalq səviyyədə tanınmasına şərait yaradır.

Azərbaycanda yaşayan müxtəlif xalqlar tarixən qarşılıqlı təsir və əməkdaşlıq şəraitində inkişaf etmişlər. Bu proses yalnız mədəni mübadilə ilə məhdudlaşmamış, eyni zamanda sosial münasibətlərin formalaşmasına və tolerant mühitin yaranmasına zəmin yaratmışdır. Müxtəlif etnik qrupların birgə yaşayışı onların öz milli kimliklərini qorumaqla yanaşı, digər mədəniyyətlərin elementlərini də mənimsəməsinə səbəb olmuşdur. Bu qarşılıqlı zənginləşmə nəticəsində həm mədəni müxtəliflik qorunmuş, həm də vahid ictimai harmoniya təmin edilmişdir.

Məqalədə ilkin olaraq etno-mədəni müxtəlifliyin nəzəri əsasları, onun yaranma və inkişaf mexanizmləri ətraflı şəkildə təhlil olunacaqdır. Bununla yanaşı, bu müxtəlifliyin dövlət səviyyəsində tənzimlənməsi və idarə olunması məsələləri də diqqət mərkəzində saxlanılacaqdır. Növbəti mərhələdə Azərbaycanın multikulturalizm siyasəti konkret faktlar və yanaşmalar əsasında qiymətləndiriləcək, onun effektivliyi və tətbiq mexanizmləri araşdırılacaqdır. Eyni zamanda, milli azlıqların mədəni irsinin qorunmasında kütləvi tədbirlərin, festivalların və dövlət proqramlarının rolu ayrıca təhlil ediləcəkdir ki, bu da praktik nəticələrin ortaya qoyulmasına imkan verəcəkdir.

Məqalənin əsas məqsədi Azərbaycanda etnik və mədəni müxtəlifliyin qorunması kontekstində milli azlıqların mədəni irsinin mühafizəsi və təbliği istiqamətində həyata keçirilən fəaliyyətləri sistemli şəkildə araşdırmaqdır. Bu məqsədə nail olmaq üçün yerli və xarici elmi ədəbiyyatdan geniş istifadə edilmiş, müqayisəli və analitik yanaşmalar tətbiq

olunmuşdur. Bununla yanaşı, Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik bazası, normativ-hüquqi sənədlər və aidiyyəti dövlət qurumlarının rəsmi hesabatları tədqiqatın etibarlı mənbə bazasını təşkil edir. Bu yanaşma mövzunun daha obyektiv və kompleks şəkildə dəyərləndirilməsinə imkan yaradır.

1. Mədəni Müxtəliflik və Sosial Harmoniya Kontekstində Etno-Mədəni Proseslərin Formalaşması və İdarə Olunması

Müasir cəmiyyətlərin strukturuna nəzər saldıqda aydın olur ki, etnik və mədəni müxtəliflik tarixi inkişafın təbii və qaçılmaz nəticəsi kimi meydana çıxır. Bu müxtəliflik yalnız xalqların mədəni irsini və həyat tərzini əks etdirmir, eyni zamanda sosial münasibətlərin formalaşmasında və ictimai harmoniyanın təminində mühüm rol oynayır. Xüsusilə qloballaşma şəraitində bu müxtəlifliyin düzgün idarə olunması cəmiyyət daxilində balansın qorunması baxımından aktuallıq kəsb edir.

Elmi yanaşmada mədəni müxtəlifliyin sistemli şəkildə izahı ilk növbədə alman mütəfəkkiri İ.Herderin adı ilə bağlıdır. Onun “İnsanlığ tarixi fəlsəfəsi haqqında ideyalar” (1784–1791) əsərində mədəniyyət cəmiyyətin formalaşdırıcı elementi kimi təqdim edilir. Herderə görə, hər bir xalqın özünəməxsus kimliyini müəyyən edən əsas amillər dil, din, incəsənət və elmi dəyərlərdir. O, mədəni müxtəlifliyi inkişafın təbii şərti kimi qiymətləndirərək xalqlar arasında üstünlük və ya gerilik anlayışını inkar etmişdir (Barnard, 2003: 38–65).

Mədəni müxtəlifliyin mövcud olduğu cəmiyyətlərdə mədəni kimlik anlayışı daha da aktuallaşır və fərdlərin sosial mövqeyinin formalaşmasına təsir göstərir. Mədəni kimlik həm fərdi, həm də kollektiv səviyyədə insanın özünü dərk etməsində mühüm rol oynayır və onu tarixi köklərinə bağlayır. Bununla yanaşı, müxtəlif mədəniyyətlərin qarşılıqlı təsiri fərdlərə yeni dəyərlər qazandıraraq onların dünyagörüşünü genişləndirir. “Kimlik həm keçmişdən gələn bir miras, həm də fərdin sosial qarşılıqlı əlaqələr vasitəsilə daim yenidən inşa etdiyi və formalaşdırdığı bir layihədir” (Castells, 2011: 15).

Qlobal səviyyədə mədəni müxtəlifliyin qorunması və təşviqi istiqamətində mühüm addımlar atılmışdır. 1982-ci ildə qəbul edilən Meksika Şəhəri Mədəniyyət Siyasətləri Bəyannaməsi mədəniyyətlərin bərabərliyi prinsipini ön plana çəkmiş və hər bir xalqın öz mədəni kimliyini qorumaq hüququnu təsbit etmişdir. Bu istiqamətdə davam edən təşəbbüslər çərçivəsində UNESCO tərəfindən 2001-ci ildə “Mədəni müxtəliflik haqqında Ümumdünya Bəyannaməsi”, 2005-ci ildə isə “Mədəni ifadələrin müxtəlifliyinin qorunması və təşviqi haqqında Konvensiya” qəbul edilmişdir (Konvensiya, 2005).

Qeyd olunan beynəlxalq sənədlər qloballaşma şəraitində mədəni müxtəlifliyin qorunmasına yönəlmiş vahid yanaşmanın formalaşdırılmasına xidmət edir. Onların əsas məqsədi bir tərəfdən qlobal integrasiya proseslərini tənzimləmək, digər tərəfdən isə milli mədəniyyətlərin deqradasiyasının qarşısını almaqdır. Bu kontekstdə vurğulanır ki, davamlı sülh və sosial harmoniya yalnız mədəni müxtəlifliyin qəbul edilməsi və qarşılıqlı hörmət prinsiplərinin təmin olunması ilə mümkündür. 2005-ci il Konvensiyasında isə mədəni müxtəliflik bəşəriyyətin ümumi irsi kimi dəyərləndirilir və onun qorunmasının vacibliyi xüsusi qeyd olunur.

Mədəni müxtəliflik yalnız fərqliliklərin mövcudluğu deyil, həm də sosial inkişafın və innovasiyanın əsas mənbəyidir. Müxtəlif mədəni baxışların qarşılıqlı təsiri yeni ideyaların yaranmasına və cəmiyyətin dinamik inkişafına təkan verir. Əksinə, mədəni homogenlik sosial durğunluğa səbəb ola bilər. Bununla yanaşı, müxtəlifliyin düzgün tənzimlənməməsi etnik və dini zəmində gərginliklərin yaranmasına gətirib çıxara bilər. Xüsusilə millətçilik meyillərinin gücləndiyi şəraitdə bu risk daha da artır. Belə hallarda dominant qrupların assimilyasiya

siyasəti yürütməsi və azlıqların müqaviməti sosial harmoniya üçün təhlükə yarada bilər. Bu səbəbdən mədəni müxtəlifliyin idarə olunması dövlət siyasətinin mühüm istiqamətlərindən biri hesab olunur.

Tarixi təcrübə göstərir ki, müxtəlif dövrlərdə cəmiyyətlərdə mədəni müxtəlifliyin tənzimlənməsi üçün fərqli modellər tətbiq edilmişdir. Assimilyasiya və təcridetmə siyasətləri bu istiqamətdə geniş yayılmış yanaşmalar olmuşdur. Lakin bu modellər uzunmüddətli perspektivdə effektiv nəticə verməmişdir, çünki onlar sosial harmoniyanı deyil, əksinə, qarşıdurmanı dərinləşdirmişdir. Məhz bu səbəbdən XX əsrin ikinci yarısından etibarən multikulturalizm siyasəti formalaşmağa başlamışdır. Bu yanaşma müxtəlifliyin qorunmasını və bərabərhüquqlu inkişafını təmin etməklə sosial balansın saxlanmasına xidmət edir (Əhədova, 2014: 124).

Multikulturalizm modeli müxtəlif mədəniyyətlərin qarşılıqlı əlaqəsini və harmonik birgəyaşayışını təmin edən mühüm sosial mexanizm kimi çıxış edir. Bu yanaşma həm milli azlıqların cəmiyyətə integrasiyasını asanlaşdırır, həm də onların mədəni identikliyinə qorunmasına şərait yaradır. Bununla yanaşı, multikulturalizm tolerantlıq, qarşılıqlı hörmət və qəbul kimi dəyərləri təşviq edir ki, bu da sosial harmoniyanın əsasını təşkil edir. Bhikhu Parekh-in yanaşmasına görə, multikultural cəmiyyətdə müxtəlifliyin tanınması onun müsbət dəyər kimi qəbul edilməsi deməkdir (Parekh, 2000: 142).

Müasir nəzəriyyələrdə multikulturalizm homogen cəmiyyət modelinə alternativ olaraq çıxış edir və heterogenliyin üstünlüklərini ön plana çəkir. Bu yanaşma müxtəlif mədəni təcrübələrin eyni hüquqi çərçivədə mövcudluğunu qəbul etməklə yanaşı, onların qarşılıqlı zənginləşməsinə şərait yaradır. Bununla belə, anlayışın çoxşaxəli olması onun vahid tərifinin verilməsini çətinləşdirir (Bryson, 2005: 27). Buna baxmayaraq, multikulturalizm sosial harmoniya və davamlı inkişaf baxımından ən optimal modellərdən biri kimi qiymətləndirilir.

2. Mədəni Müxtəlifliyin Sosial Harmoniyasının Tənzimlənməsində Azərbaycanda Multikulturalizm Siyasəti

Mədəniyyətin ictimai inkişafda aparıcı rol oynaması müasir dövrdə etnik və mədəni müxtəlifliyin qorunması və inkişaf etdirilməsinin zəruriliyini bir daha təsdiqləyir. Bu prosesin əsasını təşkil edən etno-mədəni dəyərlər cəmiyyətin dayanıqlı inkişafında mühüm yer tutur. Müstəqillik əldə etdikdən sonra Azərbaycan bir çox region ölkələrindən fərqli olaraq, ölkə ərazisində yaşayan milli azlıqların və etnik qrupların mədəniyyətini ümummilləşdirmənin ayrılmaz tərkib hissəsi kimi qoruyub saxlamış və inkişaf etdirmişdir. 1992-ci ildə qəbul edilmiş “Azərbaycan Respublikasında yaşayan milli azlıqların və etnik qrupların hüquq və azadlıqlarının qorunması, dillərinin və mədəniyyətlərinin inkişafına dövlət dəstəyi haqqında” qərara əsasən, bu qruplar cəmiyyətin bərabərhüquqlu üzvləri kimi tanınmışdır (AR Prezidenti, 1992).

Ümummilləşdirmə lider Heydər Əliyevin siyasi hakimiyyətə qayıdışından sonra Azərbaycanda milli azlıqların dilinə, mədəniyyətinə və adət-ənənələrinə göstərilən diqqət daha da güclənmişdir. Bu istiqamətdə hüquqi baza formalaşdırılmış, onların mədəni irsinin qorunması və inkişafı üçün geniş imkanlar yaradılmışdır. Dövlət tərəfindən milli azlıqların mədəniyyət mərkəzlərinə maddi dəstək göstərilmiş, onların fəaliyyətinin təmin edilməsi üçün şərait yaradılmışdır. Eyni zamanda, müxtəlif etnik qrupların ana dillərində dərslərin hazırlanması, kitab və qəzetlərin nəşri üçün maliyyə vəsaiti ayrılaraq, yerli radio və televiziya kanallarında ana dildə proqramların hazırlanmasına şərait yaradılmış, dini müxtəlifliyin sərbəst fəaliyyəti hüquqi baxımdan təmin edilmişdir.

Heydər Əliyev milli azlıqların nümayəndələri ilə görüşlərindən birində Azərbaycanın əsas zənginliyinin onun təbii sərvətlərindən daha çox bu torpaqlarda əsrlər boyu birgə yaşayan

müxtəlif millət və din nümayəndələri olduğunu vurğulamışdır. Onun fikrincə, bir ölkənin gücü və zənginliyi məhz müxtəlif xalqları birləşdirə bilmə qabiliyyəti ilə ölçülür (Məmmədov, 2021).

Multikulturalizm ideyasının inkişaf mərhələləri onun tədricən dövlət siyasətinə və ideologiyasına çevrilməsi ilə bağlıdır. Bu prosesdə dövlət əsas rol oynayır. Multikulturalizmin cəmiyyət üçün həyat tərzinə çevrilməsi isə onun inkişafının ən yüksək mərhələsi hesab olunur. Bu mərhələdə vətəndaş cəmiyyəti institutları da mühüm rol oynayaraq multikultural dəyərlərin ictimai şüurda möhkəmlənməsinə töhfə verir. Azərbaycanda multikulturalizmin həm dövlət siyasəti, həm də gündəlik həyat təzi kimi formalaşması onun yüksək inkişaf səviyyəsini göstərir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev multikulturalizmin ölkədə formalaşmış ictimai mühitin əsasını təşkil etdiyini qeyd edərək bildirir ki, Azərbaycanda dinlərarası və etnik qruplar arasında münasibətlər qarşılıqlı hörmət və əməkdaşlıq prinsipləri üzərində qurulmuşdur. Onun fikrincə, bu model dünyanın bəzi regionlarında müşahidə olunan dini və etnik münaqişələr fonunda xüsusi əhəmiyyət kəsb edir (President.az, 2014).

Mədəni hüquqların təmin edilməsi və mədəni müxtəlifliyin qorunması Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sistemində öz əksini tapmışdır. Konstitusiya irqindən və dinindən asılı olmayaraq bütün vətəndaşların bərabər hüquqlara malik olduğunu təsbit edir və ayrı-seçkiliyi qadağan edir. Konstitusiyanın 40-cı maddəsi hər kəsin mədəni həyatda iştirak etmək, mədəni sərvətlərdən istifadə etmək və mədəni irsi qorumaq hüququnu təmin edir (President.az, 1995).

Eyni zamanda, Konstitusiyanın 44-cü maddəsi vətəndaşlığın qorunması hüququnu təsbit edir və heç kəsin bu hüquqdan məhrum edilməyəcəyini vurğulayır. “Mədəniyyət haqqında” Qanunun 8-ci maddəsinə əsasən, hər bir şəxs öz milli-mədəni kimliyini qorumaq və inkişaf etdirmək hüququna malikdir (e-qanun.az, 2012). Qanunun 11-ci maddəsi isə dövlətin həm Azərbaycan xalqının milli mədəniyyətinin, həm də ölkədə yaşayan bütün etnik qrupların mədəni irsinin qorunmasına təminat verdiyini qeyd edir.

Azərbaycanın milli azlıqlarla bağlı həyata keçirdiyi siyasət beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən də müsbət qiymətləndirilmişdir. Xüsusilə 2001-ci ildə Avropa Şurasına üzv olduğundan sonra Azərbaycanın milli azlıqların hüquqlarının qorunması istiqamətində atdığı addımlar daha da sistemli xarakter almışdır. 2002-ci ildə Strasburqda keçirilən müzakirələrdə bu siyasətin nümunəvi model kimi təqdim olunması Azərbaycanın bu sahədə əldə etdiyi uğurların beynəlxalq səviyyədə tanındığını göstərir.

Elmi və mədəni müstəvidə milli azlıqların irsinin qorunması istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər də xüsusi əhəmiyyət daşıyır. 2012-ci ildə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Folklor İnstitutunda xüsusi şöbənin yaradılması bu baxımdan mühüm institusional addım kimi qiymətləndirilir. Bu təşəbbüs yalnız folklor nümunələrinin toplanması ilə məhdudlaşmır, həm də onların elmi əsaslarla tədqiqinə və gələcək nəsillərə ötürülməsinə xidmət edir. Ümumilikdə Azərbaycanın milli azlıqların hüquqlarının qorunması sahəsində 50-dən çox beynəlxalq sənədə qoşulması bu istiqamətdə kompleks və davamlı siyasətin aparıldığını göstərir. Eyni zamanda, bu fəaliyyətin koordinasiyası üçün yaradılmış dövlət qurumları və şuralar idarəetmənin səmərəliliyini artırır.

Cəmiyyət daxilində mədəni müxtəlifliyin qorunması və inkişafı yalnız dövlət siyasəti ilə deyil, həm də vətəndaş cəmiyyəti institutlarının fəallığı ilə təmin olunur. Hazırda ölkədə fəaliyyət göstərən çoxsaylı qeyri-hökumət təşkilatları, milli-mədəni mərkəzlər və ictimai birliklər etnik qrupların hüquqlarının müdafiəsində və onların mədəni irsinin təbliğində mühüm rol oynayır. Etnik dillərdə nəşr olunan mətbuat orqanları, televiziya və radio

proqramları isə bu müxtəlifliyin informasiya müstəvisində yaşadılmasına şərait yaradır. Xüsusilə Buduq, Xınalıq, Udin və İngiloy kimi azsaylı xalqların dillərinin və mədəni irsinin qorunmasına göstərilən diqqət sosial inklüzivliyin və mədəni davamlılığın göstəricisidir.

Dini müxtəlifliyin qorunması və bu sahədə tolerant mühitin təmin edilməsi də Azərbaycanın multikultural siyasətinin əsas istiqamətlərindən biridir. Ölkə ərazisində mövcud olan Alban kilsələri, pravoslav və katolik məbədləri, eləcə də sinaqoqlar dövlət tərəfindən mühafizə olunur və bərpa edilir. 2003-cü ildə Bakıda Avropanın ən böyük sinaqoqlarından birinin istifadəyə verilməsi dini müxtəlifliyə verilən dəyərin bariz nümunəsidir. Bu fakt bir daha sübut edir ki, Azərbaycanda sosial harmoniya yalnız nəzəri yanaşma deyil, real praktikada öz əksini tapan davamlı siyasətdir.

Mədəni irsin qorunması istiqamətində həyata keçirilən layihələr də bu siyasətin davamlı xarakter daşdığını göstərir. Şəki rayonunun Kiş kəndində, Qəbələnin Nic kəndində yerləşən kilsələrin, eləcə də Qax və Masallı rayonlarındakı dini abidələrin bərpası bu sahədə görülən işlərin konkret nümunələridir. Qax rayonundakı Allahverdi kilsəsində “Milli azlıqların mədəniyyəti və etnoqrafiyası” muzeyinin yaradılması ilə bağlı layihənin beynəlxalq səviyyədə müsbət qiymətləndirilməsi Azərbaycanın mədəni müxtəliflik siyasətinin uğurunu təsdiqləyir (Mədəni müxtəliflik, 2016). Bu cür təşəbbüslər həm də turizm və mədəni diplomatiya baxımından əlavə imkanlar yaradır.

Azərbaycanın multikulturalizm siyasətinin effektivliyinin əsas səbəblərindən biri onun tarixi ənənələrə əsaslanmasıdır. Tarix boyu müxtəlif xalqların və dinlərin sülh və qarşılıqlı hörmət şəraitində birgə yaşadığı bu coğrafiya bu gün də həmin modeli qoruyub saxlayır və inkişaf etdirir. Bununla yanaşı, Azərbaycan beynəlxalq səviyyədə mədəniyyətlərarası və dinlərarası dialoqun təşviqində fəal iştirak edir. Müxtəlif forumların və beynəlxalq tədbirlərin təşkili ölkənin global miqyasda sosial harmoniya və multikultural dəyərlərin yayılmasına verdiyi töhfəni daha da gücləndirir.

3. Kütləvi Mədəni Təşəbbüslər və Proqramlar Vasitəsilə Sosial Harmoniya və Mədəni Müxtəlifliyin Qorunması

Müasir cəmiyyətlərdə mədəniyyət və incəsənət sosial harmoniyanın formalaşmasında və müxtəlifliyin qorunmasında əsas vasitələrdən biri kimi çıxış edir. Xüsusilə musiqi kimi universal ünsiyyət forması dil və dini fərqləri aradan qaldıraraq insanlar arasında körpü yaradır. Azərbaycan tarixən müxtəlif mədəniyyətlərin qarşılıqlı təsir şəraitində inkişaf etdiyi məkan kimi bu baxımdan xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Bu mühitdə müxtəlif etnik qruplar öz dillərini, adət-ənənələrini və mədəni irslərini qoruyub saxlamaqla yanaşı, ümumi mədəni məkanın zənginləşməsinə də töhfə vermişlər. Dövlət tərəfindən həyata keçirilən məqsədyönlü siyasət isə bu prosesin davamlı və sistemli xarakter almasına şərait yaradır.

Mədəni müxtəlifliyin təşviqində kütləvi tədbirlərin rolu xüsusilə diqqətəlayiqdir. Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyi tərəfindən 2006, 2008, 2011 və 2014-cü illərdə Bakıda “Azərbaycan – doğma Vətən” şüarı ilə təşkil olunan milli azlıqların incəsənət festivalları bu baxımdan mühüm platforma rolunu oynamışdır (Mədəniyyət.az, 2016). Bu festivallar çərçivəsində yalnız musiqi və incəsənət nümunələri nümayiş etdirilməmiş, eyni zamanda elmi konfranslar, sərgilər və təqdimatlar vasitəsilə mədəni irs elmi müstəvidə də təhlil edilmişdir. Bakıdakı Muzey Mərkəzində keçirilən foto-sərgilər və “Azərbaycanda yaşayan xalqların mahnıları” adlı CD-nin təqdimatı kimi təşəbbüslər mədəni müxtəlifliyin vizual və audiovizual formada təbliğinə imkan yaratmışdır. Bununla yanaşı, “Azərbaycanın ənənəvi musiqi atlası” və etnik musiqiyə həsr olunmuş albom layihələri milli irsin sistemli şəkildə sənədləşdirilməsinə xidmət etmişdir.

İnstitusional inkişaf baxımından milli-mədəni mərkəzlərin fəaliyyəti xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Müstəqillikdən sonra yaradılan Talış, Kürd (“Ronai”), Ləzgi (“Samur”), Saxur, Avar, Udin, Tat, Buduq, Xınalıq və digər etnik qrupların mədəniyyət mərkəzləri, eləcə də müxtəlif xalqların icmaları mədəni irsin qorunmasında fəal iştirak edir. Dövlət tərəfindən bu qurumların dəstəklənməsi onların fəaliyyətinin genişlənməsinə və maddi-texniki bazasının möhkəmlənməsinə şərait yaratmışdır. Qusar rayonundakı Ləzgi Dövlət Dram Teatrı və Qax rayonundakı Dövlət Kukla Teatrı kimi mədəniyyət ocaqları bu dəstəyin bariz nümunələridir.

Mədəni müxtəlifliyin gündəlik həyat səviyyəsində yaşadılması regionlarda təşkil olunan tədbirlər vasitəsilə daha da güclənir. Milli azlıqların mədəniyyət günləri, teatr tamaşaları və musiqi festivalları müxtəlif xalqlar arasında qarşılıqlı anlaşmanı artırır və sosial harmoniyanın möhkəmlənməsinə xidmət edir. Bu tədbirlərdə həvəskar kollektivlərin çıxışlarına yer verilməsi isə mədəni iştirakçılığın genişlənməsinə və inklüziv mühitin formalaşmasına şərait yaradır. Eyni zamanda, müxtəlif dini konfessiyaların nümayəndələrinin bu tədbirlərdə iştirakı mədəni və dini tolerantlığın real təzahürüdür.

Beynəlxalq müstəvidə çıxış edən etnik kollektivlər də Azərbaycanın mədəni müxtəlifliyinin təbliğində mühüm rol oynayır. Talışların “Lənkəran nənələri”, avarların rəqs qrupları və “Alazan”, “Cəngi”, “Lilay” kimi folklor ansamblları müxtəlif ölkələrdə keçirilən tədbirlərdə iştirak edərək milli mədəniyyətin zənginliyini nümayiş etdirirlər. Musiqi folkloru isə milli azlıqların mədəni irsinin ən canlı və davamlı elementlərindən biridir. “Azərbaycanın ənənəvi musiqi atlası” layihəsi bu baxımdan xüsusi əhəmiyyət daşıyır və müxtəlif etnik qrupların musiqi ənənələrini əhatə edir. Folklor kollektivlərinin fəaliyyəti bu irsin qorunması və gələcək nəsillərə ötürülməsində mühüm rol oynayır, eyni zamanda mədəni müxtəlifliyin canlı şəkildə yaşadılmasına xidmət edir.

Regionlarda keçirilən yubiley mərasimləri və mədəni proqramlar da multikultural dəyərlərin təşviqinə xidmət edir. Astara, Qax və Qəbələ kimi bölgələrdə təşkil olunan tədbirlərdə müxtəlif xalqların görkəmli nümayəndələrinin xatirəsinin yad edilməsi mədəni müxtəlifliyin qarşılıqlı hörmət prinsipi əsasında inkişaf etdiyini göstərir.

Mədəni irsin qorunmasında kitabxanaların rolu da diqqətdən kənarda qalmır. Bakı şəhərində fəaliyyət göstərən mərkəzi kitabxanalarda milli azlıqlarla iş üzrə xüsusi bölmələrin yaradılması və müxtəlif dillərdə nəşrlərin fondlara daxil edilməsi mədəni müxtəlifliyin intellektual səviyyədə qorunmasına imkan yaradır. M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası multikulturalizmi bir həyat tərzinə kimi təbliğ edərək, bu mövzuda mütəmadi olaraq “Multikulturalizm Azərbaycanın həyat tərzidir” adlı geniş kitab sərgiləri və beynəlxalq təqdimatlar təşkil etmişdir (Milli Kitabxana, 2016). Kitabxana həmçinin azsaylı xalqların dillərində nəşr olunan lüğət və bədii əsərlərin təqdimat platformasına çevrilmişdir (Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi, 2025).

Beynəlxalq platformalarda Azərbaycanın mədəni müxtəlifliyinin təqdimatı da xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. 2006 və 2009-cu illərdə Parisdə UNESCO-nun qərargahında keçirilən “Azərbaycan həftəsi” çərçivəsində təşkil olunan sərgilər ölkədə yaşayan xalqların mədəniyyətini və həyat tərzini beynəlxalq ictimaiyyətə tanıtmışdır. Bu cür təşəbbüslər Azərbaycanın mədəni diplomatiyasının mühüm tərkib hissəsi kimi çıxış edir.

Nəhayət, son illərdə həyata keçirilən institusional tədbirlər bu sahədə fəaliyyətin daha da sistemli xarakter aldığını göstərir. 2014-cü ildə multikulturalizm və dini məsələlərlə bağlı yeni idarəetmə mexanizmlərinin yaradılması və 2016-cı ilin “Multikulturalizm ili” elan edilməsi Azərbaycanın bu dəyərlərə strateji yanaşmasının göstəricisidir. Bu addımlar ölkədə sosial harmoniyanın möhkəmləndirilməsinə və mədəni müxtəlifliyin davamlı şəkildə qorunmasına yönəlmiş kompleks siyasətin tərkib hissəsi kimi çıxış edir.

Nəticə

Aparılan tədqiqat bir daha göstərir ki, multikulturalizm Azərbaycanda yalnız nəzəri bir anlayış deyil, tarixi ənənələrə söykənən və müasir dövlət siyasəti ilə möhkəmlənən real sosial modeldir. Ölkədə etnik və mədəni müxtəlifliyin qorunması istiqamətində həyata keçirilən ardıcıl və məqsədyönlü tədbirlər cəmiyyət daxilində qarşılıqlı hörmət, tolerantlıq və əməkdaşlıq mühitinin formalaşmasına şərait yaratmışdır.

Azərbaycan nümunəsi sübut edir ki, müxtəlif mədəniyyətlərin birgə mövcudluğu ziddiyyət mənbəyi deyil, əksinə, inkişaf və zənginliyin əsasını təşkil edir. Milli azlıqların hüquqlarının qorunması, onların dil və mədəni irsinin yaşadılması üçün yaradılan imkanlar həm sosial sabitliyi gücləndirir, həm də ümummilliyin daha da möhkəmlənməsinə xidmət edir. Bu prosesdə dövlət siyasəti ilə yanaşı, cəmiyyətin tarixi yaddaşı, formalaşmış tolerantlıq ənənələri və mədəniyyətlərarası qarşılıqlı təsir mühüm rol oynayır. Eyni zamanda, mədəni müxtəlifliyin qorunmasına yönəlmiş layihələr, festivallar, elmi və ictimai təşəbbüslər yalnız irsin yaşadılmasına deyil, həm də gələcək nəsillərə ötürülməsinə xidmət edir.

Yekunda qeyd edim ki, Azərbaycanda formalaşmış multikultural mühit sosial ahəngin təmin olunmasının əsas dayaqlarından biridir. Bu model həm ölkə daxilində sabitliyi möhkəmləndirir, həm də beynəlxalq səviyyədə Azərbaycanın tolerant və açıq cəmiyyət kimi tanınmasına töhfə verir. Bu baxımdan Azərbaycan təcrübəsi mədəni müxtəlifliyin qorunması və idarə olunması sahəsində uğurlu və öyrənilməyə dəyər nümunə kimi qiymətləndirilməlidir.

ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti (1992, 16 sentyabr), *Azərbaycan Respublikasında yaşayan milli azlıq, azsaylı xalq və etnik qrupların hüquq və azadlıqlarının qorunması, dil və mədəniyyətinin inkişafı üçün dövlət yardımı haqqında* (Fərman № 212), Bakı, <https://e-qanun.az/framework/7762>

Azərbaycan Respublikası “Mədəniyyət haqqında” Qanunu, <http://www.e-qanun.az/framework/25303>

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası, <https://president.az/az/pages/view/azerbaijan/constitution>

Azsaylı xalqların Azərbaycanda öz etnik, dini və tarixi dəyərlərini qoruya bilmələrinin təminatları, <https://www.baki-xeber.com/siyaset/116950.html>

Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi (2025, 23 aprel), *Ukrayna dilinə tərcümə olunan “Əli və Nino” kitabının Milli Kitabxanada təqdimatı keçirilib*, <https://multikulturalizm.gov.az>

Barnard, F. M. (2003), *Herder on nationality, humanity and history*, McGill-Queen's University Press.

Bryson, B. (2005), *Making multiculturalism: Boundaries and meaning*, Stanford University Press.

Castells, M. (2011), *The power of identity* (Vol. 14), John Wiley & Sons.

Əhədova, S. A. (2014), *Müasir dünyada mədəniyyətlərarası münasibətlər*, Elm.

Mədəni müxtəliflik (2016), *Multikulturalizm Prezident kitabxanası*, http://multikulturalizm.preslib.az/az_a5.html

“Mədəni özünüifadə müxtəlifliyinin qorunması və təşviqi haqqında” Konvensiyanın təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu, <https://e-qanun.az/framework/19041>

- Məmmədov, A. (2021, Sentyabr 8), *Azərbaycanda etnik-dini siyasət: Tarixdən bu günə qədər*.
<https://stm.az/ru/news/292/azerbaycanda-etnik-dini-siyaset-tarixden-bu-gune>
- Milli Kitabxana (2016), *“Multikulturalizm Azərbaycanın həyat tərzidir” adlı kitab sərgisi*,
<http://www.millikitabxana.az>
- Multikulturalizm Azərbaycanın həyat tərzidir: metodik tövsiyələr /tərt. ed.: M.Hacıyeva, N.Alışova; red. və burax. məsul K.Tahirov; M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası, Bakı, 2016, 59 s.
- Parekh, B. (2000), *Rethinking multiculturalism: Cultural diversity and political theory*. Macmillan.
- President.az (2014), *Bakıda Heydər məscidinin açılışında İlham Əliyevin nitqi*,
<http://www.president.az/articles/13981>

